

De Filosof

Periodieke uitgave van de Faculteitsvereniging van Utrechtse Filosofiestudenten voor het Departement Filosofie en Religiewetenschap van de Universiteit Utrecht - Nummer 85

THEMA Humor

Dr. Madelijn Strick
Lachende ratten?
Humor bekeken vanuit
de psychologie

Cas van de Laar,
Ewoud Abspoel en
Sam Langelaan
Over vaagheid in de filosofie
Een ciceroniaanse dialoog

Dr. Hans van Stralen
De verbindende lach
Over *Le rire* van
Henri Bergson

Dr. Madelijn Strick
Lachende ratten?
Humor bekeken vanuit
de psychologie

Linde van Wingerden
Literair
Geestige gedichten

dr. Hans van Stralen
De verbindende lach
Over *Le rire* van Henri
Bergson

Mette van Liempd
Literair
Vorkje

**Cas van de Laar, Ewoud
Abspoel en Sam Langelaan**
Over vaagheid in de
filosofie
Een ciceroniaanse dialoog

- 3 Editorial** Sam Langelaan
- 4 Column** Joshua Vissers
- 17 FUF** Daniël van Rie
- 22 Autarkeia** Carlo Ierna
- 24 Afgestudeerd** Petra de Graaf

Colofon

De Filosoof is een periodieke uitgave van de Faculteitsvereniging van Utrechtse Filosofiestudenten voor het departement Filosofie en Religiewetenschap van de Universiteit Utrecht

HOOFDREDACTIE

Herman van Delft
Sam Langelaan

EINDREDACTIE

Herman van Delft
Sam Langelaan
Jeroen Verkade
Linde van Wingerden
Loes de Groot
Willemijn Debets

REDACTIE

Herman van Delft
Sam Langelaan
Menno Rappoldt
Daniël van Rie
Thierry van Orth
Jeroen Verkade
Danique Luttkuisen
Joshua Vissers
Linde van Wingerden
Loes de Groot

VORMGEVING

Willemijn Debets

OPLAGE

500

ADRES

Janskerkhof 13A,
3512 BL Utrecht

E-MAIL

redactie.filosoof@gmail.com

WEBSITE

<http://fufexpluribusunum.nl/links/de-filosoof/>

FACEBOOK

<https://www.facebook.com/defilosofuu/>

KOPIJ

De redactie behoudt zich het recht artikelen te wijzigen of in te korten.

COPYRIGHT

De redactie streeft ernaar copyright te respecteren, mocht er toch inbreuk plaatsvinden, dan verzoeken wij dat u contact met ons op neemt.

Geachte lezer,

Het is mij een eer om u hier voor het eerst namens de redactie te mogen inleiden in een nieuwe uitgave van *De Filosoof*. Ik wil in de eerste plaats mijn voorganger Herman van Delft ontzettend bedanken voor zijn jarenlange toewijding als hoofdredacteur. Gelukkig maakt hij nog steeds deel uit van de redactie, waardoor we zijn expertise niet hoeven te missen.

De redactie kent ook veel nieuwe gezichten en dat brengt een hoop nieuwe energie met zich mee. Met gedrevenheid gaan we ervoor zorgen dat ieder blok weer een nieuw nummer bij u op de deurmat ligt en we hebben tal van ideeën om *De Filosoof* te innoveren. We zijn van plan om meer aandacht te besteden aan teksten in niet-essayistische vorm, zoals korte proza en poëzie, en daarnaast zullen we meer ruimte bieden aan teksten die buiten het bepaalde thema vallen. Zodoende willen wij de leeservaring gevarieerder maken en beter recht doen aan al het literair en filosofisch talent dat onze Utrechtse filosofiegemeenschap rijk is.

Het thema van deze editie is humor. Hilariteit is geen vreemde voor de filosofie. Denk aan de sarcastische tirades van Nietzsche, de overtrokken personages van Plato, of de hele verzameling gedachte-experimenten die van een geestig denken getuigt. Desondanks zijn er weinig filosofen die zich inhoudelijk over humor hebben uitgelaten. Volgens onze columnist, **Joshua Vissers**, is dit terecht. Behalve dat zijn column wordt gekenmerkt door een kritische beschouwing van de rol van humor in onze maatschappij, suggereert hij dat de studie van humor niet de taak is van de filosofie, maar van de sociale wetenschap. Ik nodig u uit om hier zelf over te reflecteren door de inhoud van het filosofische essay van **dr. Hans van Stralen** te vergelijken met het interview met **dr. Madelijn Strick**, onderzoeker in de psychologie. Daarnaast wil ik u adviseren om extra aandacht te besteden aan het korte verhaal van **Mette van Liempd** en de gedichten van **Linde van Wingerden**. Hun stilistisch gebruik van humor kan als goed (tegen) voorbeeld dienen bij het doorgronden van de andere teksten. Daarbij verstrekken juist deze analytische teksten weer inhoudelijke handvatten om de kunstwerken verder te bestuderen. Hopelijk kan dit samenspel u zowel intrigeren als inspireren. Bovenal wens ik u (geheel in thema) veel leesplezier toe!

Namens de redactie,
Sam Langelaan

SAM LANGELAAN

Genoeg gelachen, maar was wel lachen, hé?

Wanneer deze editie van de Filosoof verschijnt zijn de verkiezingen alweer bijna een jaar geleden en is er eindelijk een nieuwe regering. Het mediahoogtepunt van die verkiezingen was wat mij betreft het optreden van Martijn de Koning bij *Jinek*, en de publieke verontwaardiging die er op volgde. Columnisten klommen en masse in de pen om een analyse te schrijven, talkshowtafels werden gevuld en radiopanels kwamen samen om te kibbelen over de hamvraag: was de *roast* nu werkelijk grappig? De Koning vond zelf van wel, *Jinek* bood haar excuses aan (voor die extra zetel die Baudet door de aandacht erbij kreeg?) en iedereen bleef verder discussiëren over de vraag of het grappig (bedoeld) was. Als de dood voor een serieuze aanval, hoopte iedereen dat ze gewoon de grap niet hadden begrepen. Liever had ik gezien dat De Koning had gezegd: "Nee het was niet grappig, maar wel raak, en dat was het punt." Want niet alles hoeft altijd grappig te zijn. Sterker nog, het belang van humor in de samenleving en in het persoonlijke leven wordt schromelijk overschat.

Mijn *YouTube recommended* staat vol met compilaties van 'Grappigste momenten in de Tweede Kamer'; alsof comedian spelen de hoofdtaak is van onze volksvertegenwoordigers. Het is een politieke show waar humor de waarde van een argument bepaalt. Ook is er de vrijheid van cabaretiers om overal grappen over te kunnen maken, om zich vervolgens te verschuilen achter een argument van 'het belang van ridiculisering' op de 'vrije markt van ideeën'. De honger naar grappige actualiteiten is haast niet te overschatten. Het vrije woord, dat in deze grappen klaarblijkelijk een uiting vindt, dient met man en macht verdedigd te worden. BN'ers springen in de bres voor de vrijheid van cabaretiers alles te mogen zeggen. Vrijheid van meningsuiting wordt te pas en te onpas aangehaald om ruim baan te maken voor de meest arrogante, ondoordachte opvattingen. Humor is het heilige middel dat de serieuze randjes van het nieuws schaft en deze dragelijk maakt. De stortvloed van narigheid, die op

het achttuurjournaal gepresenteerd wordt, is alleen te tolereren als de duiding van ditzelfde nieuws bij een talkshow later op de avond gebeurt met een lach. Of dit oprocht is of een afleidingsmanoeuvre doet verder niet ter zake.

Eenzelfde idee heeft zich genesteld in het persoonlijke leven. De relativerende werking van humor is een standaard gespreksonderwerp wanneer een zwaar onderwerp wordt aansneden. Een gesprek vol ongemakkelijk gelach heeft het inmiddels gewonnen van een avond gevuld met ernst. Mensen vinden het moeilijk lang serieus te zijn en doen, in een gehaaste poging de serieuze aard van het gesprek te doorbreken, maar een poging gevatt te zijn. Het enige dat dit meestal bereikt is een ongemakkelijk gegiechel. Ook wanneer het leven op haar meest schabouwelijk is, zegt men heil te vinden in humor. De dood van een geliefde wordt betreurd, maar "Wat was het krachtig dat tijdens de begrafenis ook gelachen kon worden om hoe gek ze af en toe kon doen." Het leven is een grote grap van twee botsende werkelijkheden, een gedetermineerde aarde enerzijds en een doelzoekende geest anderzijds. Geconfronteerd met een indifferente wereld kun je niet anders dan het absurde bestaan toelachen, zo denken de Franse existentialisten.

De gekte, die de tegenwoordige tijd heet, brengt ons op deze manier tot een impasse. Er is sprake van een situatie waarin gelijktijdig alles zo absurd, over de top en contradictoir is, dat je haast niet anders kan dan lachen, al was het enkel uit pure wanhoop en onbegrip. Maar juist die lachwekkende ridiculiteit gebiedt het ons niet almaal de humor actief op te zoeken. Het wordt een onnodige saus die het gerecht in plaats van versterkt, ontdoet van haar meest karakteristieke eigenschap.

Humor in een meer primaire vorm is in de filosofische traditie altijd al als minderwaardig beschouwd. Het lachen om een ander is gestoeld op een idee van minderwaardigheid. Een bulderend gelach is als het vertonen van je tanden, bloeddorstig

het arme slachtoffer toe grijnzend. Plato achtte de komedie enkel onder strikte voorwaarden zijn tijd waard. De wachters van zijn ideale staat waren zich ervan bewust dat dit werk een serieuse aangelegenheid was en je vergeven aan de lachspieren betekende het einde van hun waardigheid. In de geschiedenis van de filosofie is dusdanig weinig aandacht besteedt aan humor dat het ten opzichte van andere onderwerpen bijna lachwekkend wordt. De afwezigheid van filosofische verhandelingen is op zichzelf wellicht het meest doorslaggevende argument voor de irrelevantie van het onderwerp. Humor is ook helemaal niet filosofisch interessant. Het is vooral een taak voor sociale wetenschappers te doorgronden waarom we lachen in gegeven situaties. Veel belangrijker nog; we weten allemaal dat het leven een tranendal is. Waarom zou men tijd verspillen aan het doorgronden van een bezigheid die niet in lijn ligt met de essentie van het mens zijn?

Humor is een trucje, een mechanisme dat relativeert wanneer iets absoluut is. Het is een excuus voor niet excuseerbare opmerkingen. Humor

werk als filter, om maar niet het echte trauma onder ogen te zien. Een manier om niet bewust te zijn van de problemen in de wereld, maar deze humoristisch en cynisch te benaderen onder het mom van ironie. Geenig is dat. Aldus lijkt het mij, behoeven we als samenleving niet meer, maar minder humor. We moeten af van de overschatting van het belang ervan. Vrede hebben met het feit dat dingen niet altijd grappig zijn. De opkrullende mondhoeken zijn heden ten dage niet meer een teken van onderwerp, maar van een onvermogen de ernst van het bestaan onder ogen te komen. De problemen van de 21^e eeuw, niet de *roast* van Baudet maar bijvoorbeeld de *roast* van onze aarde, verdienen meer dan toe-, weg- of uitgelachen te worden. Mocht er een herwaardering aller waarden plaatsvinden, kan humor dan boven aan de prioriteitenlijst?

Redacteur Joshua Vissers is student filosofie en rechten aan de Universiteit Utrecht.

Lachende ratten?

Humor bekijken vanuit de psychologie

Wat is de evolutionaire herkomst van humoren en hoe verhoudt onze huidige humor zich hier toe? **Dr. Madelijn Strick** vertelt over de oorsprong van humor in speelgedrag, onderbouwd vanuit haar eigen onderzoek en inzichten uit de evolutionaire en sociale psychologie.

Niet alleen mensen maar ook andere dieren lijken kenmerken van humor te vertonen. Is humor typisch menselijk, of kan het ook aan andere dieren worden toegeschreven?

“Ja, ik zou zeggen van wel. Ratten zijn hier een voorbeeld van: zij lachen als ze gekieteld worden. Toch is de lach van een rat anders die van een mens. Ratten maken een hoge toon, onwaarneembaar voor het menselijk oor. Als je die toon verlaagt, dan hoor je een tsjirpend geluid – de lach van een rat. Ratten vinden het leuk als ze gekieteld worden en in dit kader moet je dit toongeluid ook plaatsen.

Hoewel lachen niet hetzelfde is als humor, is het er wel mee verbonden. Kietelen wordt beschouwd als een primitieve vorm van humor: het heeft een goedaardig ele-

ment en tegelijkertijd een dreigend element. Goedaardigheid en dreiging zijn belangrijke aspecten van humor in het algemeen.”

aan rennen, met elkaar spelen of met elkaar rollebollen, ontstaat een ritmisch gehijg. Dit gehijg zou de voorloper van het lachen zijn.

“Kietelen wordt beschouwd als een primitieve vorm van humor.”

Zonet kwam de relatie tussen spelen en humor aan bod. Zou u dit onderwerp nader kunnen toelichten?

“Evolutionair gezien is humor ontstaan uit speelgedrag, zo'n tien tot zestien miljoen jaar geleden. De belangrijkste voorloper van lachen vinden we in het speelgedrag van apen. Wanneer zij achter elkaar

Ongeveer twee tot vier miljoen jaar geleden is gearticuleerde taal ontstaan. Zo kwam een nieuw medium voor speelgedrag en humor tot stand. Humor, zoals we die nu kennen, heeft zich vanaf dat moment ontwikkeld. Omdat dieren niet over gearticuleerde taal beschikken, is deze tak van humor specifiek aan de mens.”

U zegt dat humor voortkomt uit speelgedrag en dat speelgedrag kan worden gezien als een vorm van communicatie. Wat voor rol speelt humor eigenlijk in communicatie?

“De psychologie van humor onderzoekt de functie

van humor in communicatie. Een veelgebruikt model geeft de relatie tussen humor en communicatie weer in vier kwadranten: humor gericht op jezelf, humor gericht op anderen, goedaardige humor en kwaadaardige humor. Een positieve combinatie is humor

die goedaardig is en gekeerd naar anderen. Als mensen bijvoorbeeld een grappige en goedaardige anekdote vertellen, dan stemt dat mensen tevreden. Een andere combinatie is goedaardige humor, maar dan op jezelf gericht. Dit noemen we relativerende hu-

Dr. Madelijn Strick is docent en onderzoeker bij de Faculteit Sociale Wetenschappen aan de Universiteit Utrecht. Zij is betrokken geweest bij onderzoek naar humor en doet momenteel onderzoek naar de impact van wetenschap op publieke kennis en gedrag.

mor. Deze vorm van humor kun je gebruiken om tegenslagen te relativieren.

Een negatieve combinatie is kwaadaardige humor, gericht op jezelf. Dit komt vaak voor bij kinderen die gepest worden. Zij maken grapjes ten koste van zichzelf, zodat anderen dat niet doen. Kwaadaardige humor gericht

op anderen vind je terug bij racistische en seksistische grappen, maar ook bij satire: om problemen aan de kaak te stellen, maar ook om mensen te bespotten.”

Hoe verhoudt humor zich tot zijn oorsprong, het speelgedrag?

“Humor is net als spelen

dubbelzinnig: het bevat een agressief element, maar wordt tegelijkertijd uitgevoerd in een veilige omgeving. Een spel dat bedreigend voelt, is eigenlijk geen spel meer. Bij humor zien we hetzelfde. Als de veiligheid verdwijnt, dan voelt humor als iets bedreigends en is het geen humor meer.”

Humor heeft dus, net als speelgedrag, een onmiskenbaar sociaal element. Wanneer gaat humor te ver voor een gemeenschap?

“Dat is een goede maar ingewikkelde vraag. Humor bevat een element van goedaardigheid, maar tegelijkertijd een element van dreiging. Natuurlijk hangt dit af van de ontvanger. Iemand kan iets goedaardig bedoelen zonder dat de ontvanger dit onderschrijft. Een racistische grap is hiervan een goed voorbeeld: wie een racistische grap hoort, hoeft daarin geen goedaardigheid noch humor te zien.

Over de kwestie ‘te ver gaan’ bestaan verschillende meningen. Een grap kan bijvo-

orbeeld te ver gaan omdat het ‘te vroeg’ is, denk aan 9/11. Ook afstand en betrokkenheid spelen mee. Iemand die 9/11 van dichtbij heeft meege-

machtige mensen. Dit wordt over het algemeen geaccepteerd – denk weer aan satire. Humor die naar beneden trapt, is humor gericht op kwetsbare

“Humor is dubbelzinnig: het bevat een agressief element, maar wordt tegelijkertijd uitgevoerd in een veilige omgeving.”

maakt, zal er minder snel grappen over maken.

We kunnen een onderscheid maken tussen twee vormen van humor: humor die ‘naar boven trapt’, en humor die ‘naar onderen trapt’. Als humor naar boven trapt, dan gaat de humor ten koste van

mensen of groepen. Dit wordt door veel mensen als onacceptabel beschouwd, wanneer je bijvoorbeeld een grap maakt over mensen van kleur of mensen uit de LHBTI+-gemeenschap, dan trap je ze eigenlijk verder naar beneden. Tegelijkertijd heb je mensen

die zeggen dat alles kan en dat humor nooit te ver gaat. Het is daarom moeilijk om vast te stellen wanneer humor te ver gaat.”

“De zin ‘Het was maar een grapje’ miskent dat een grapje daadwerkelijk impact kan hebben.”

U zei dat humor wordt gedefinieerd door een combinatie van speelsheid en goedaardigheid. U benoemde ook een model van humor uit de psychologie, waarbij humor kwaadaardig kan zijn. Kan iets eigenlijk ook humor zijn als iemand het kwaadaardig bedoelt?

“Als iemand iets kwaadaardig bedoelt en het komt ook kwaadaardig over, dan beleeft diegene er nog steeds plezier aan. Misschien bedoelt hij het kwaadaardig ten opzichte van de ontvanger, maar in de hersenen van de zender zal een beloningsgevoel ontstaan. De eerdergenoemde definitie

van humor, dat humor zowel elementen van goedaardigheid als van dreiging bevat, gaat overigens over de ervaring van humor door de ontvanger. Kwaadaardige vormen van humor gaan over de zender, die de humor zelf niet ervaart.”

Om terug te komen op humor ten koste van een ander: de zin ‘Het was maar een grapje’ lijkt soms te werken en soms niet. Waarom?

“De zin ‘Het was maar een grapje’ komt veel voor bij racistische humor. Uit psychologisch onderzoek is bekend dat racistische grappen geen invloed hebben op mensen zonder racistische overtuigingen. Iemand die bewust of onbewust racistische overtu-

gingen koestert, voelt zich echter vrijer wanneer de grap gemaakt wordt. Dit verandert voor hen de norm; iets mag weer.

De zin ‘Het was maar een grapje’ is eigenlijk erger dan een racistische opmerking. Terwijl een racistische opmerking wordt afgestraft, impliceert ‘Het was maar een grapje’ dat we erom zouden moeten lachen. Het miskent daarnaast dat ook een grapje daadwerkelijk impact kan hebben. Natuurlijk kan iets verkeerd overkomen zonder dat iemand dit zo bedoelt. Tegelijkertijd heb ik er vertrouwen in dat mensen de ondertoon van een grapje kunnen aanvoelen: wie iets zegt en op welke manier.”

Thierry Orth heeft afgelopen jaar zijn bachelorprogramma Filosofie afgerond en is momenteel masterstudent Artificial Intelligence. Hoewel hij momenteel geen filosofie-opleiding volgt, beoogt hij snel weer lid te worden van de filosofiegemeenschap.

Redacteur Daniël van Rie is student filosofie en momenteel commissaris onderwijs bij de Faculteitsvereniging van Utrechtse Filosofiestudenten.

Geestige gedichten

Sonnet

Oh prachtig jambisch pentametrisch vers,
gedachtenrijk in letters vastgeklonken.
De dichter, diep in dichtgenot verzonken,
noteert zowel geriefelijk als pervers.

En dan, nu komt het, onverwachte kers
op deze taart, het stuk om mee te pronken:
de wending! Laatste strofen als twee vonken,
waarnaar je smacht. Je hoopt op iets divers,

maar dat krijg je niet.

Redactielid Linde van Wingerden is student filosofie en wiskunde aan de Universiteit Utrecht. Daarnaast volgt die ook de opleiding Writing for Performance aan de HKU.

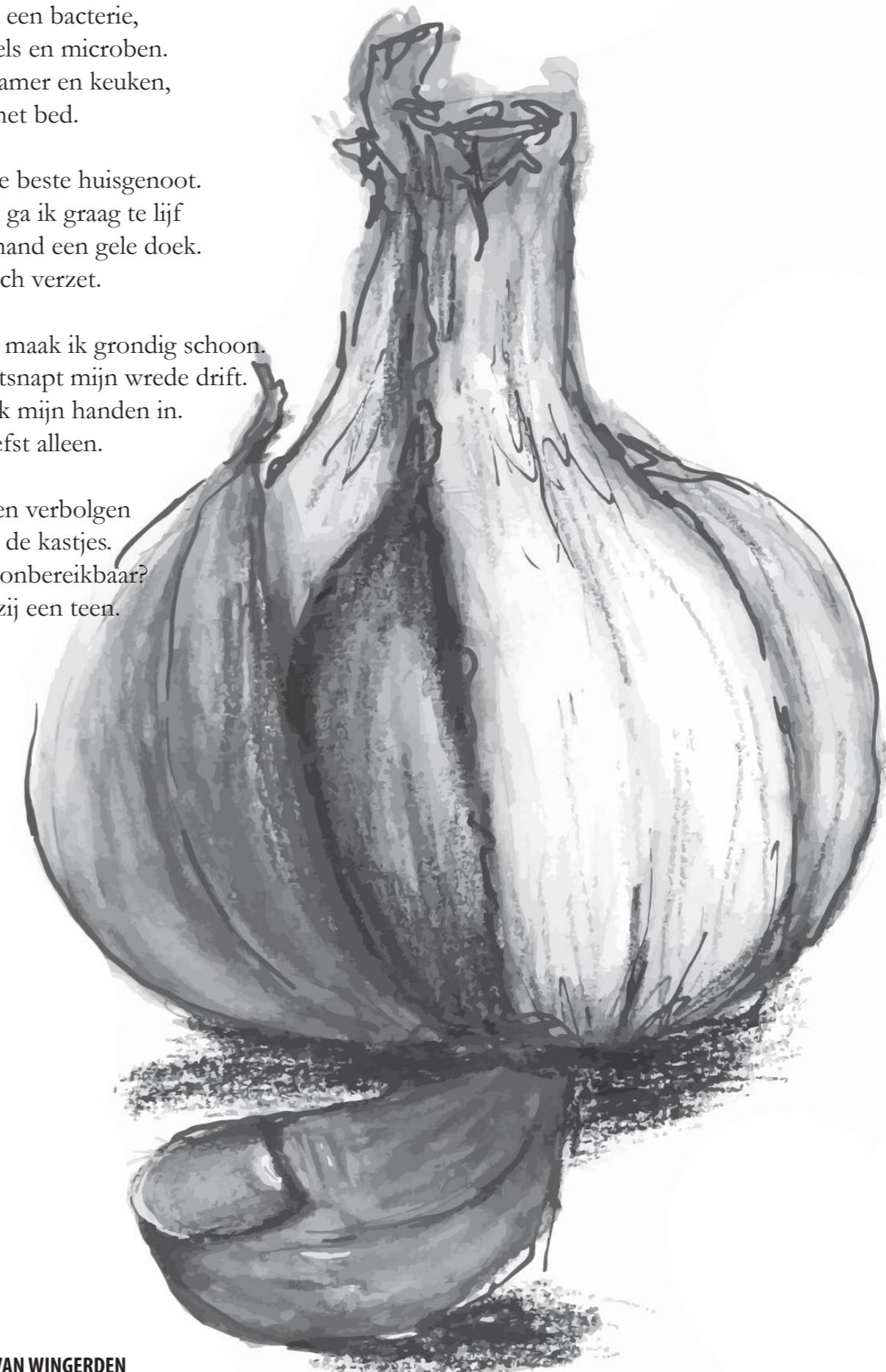
Schimmelteen

Ik woon met een bacterie,
met schimmels en microben.
'k Deel badkamer en keuken,
wc en soms het bed.

'k Ben niet de beste huisgenoot.
Het aanrecht ga ik graag te lijf
met in mijn hand een gele doek.
O wee wie zich verzet.

Ook hoekjes maak ik grondig schoon.
Geen ziel ontsnapt mijn wrede drift.
Steriel zeep ik mijn handen in.
Ik ben het liefst alleen.

Wraaklustig en verbolgen
betrekk'en zij de kastjes.
Zijn handen onbereikbaar?
Dan nemen zij een teen.

AUTEUR LINDE VAN WINGERDEN

De verbindende lach

Over *Le rire* van Henri Bergson

De lach ontstaat volgens Henri Bergson wanneer de spanning tussen de dynamische vitale kracht die in alles doorwerkt en de menselijke, sociale, neiging naar orde aan het licht komt in menselijk handelen. Hoewel deze theorie op bepaalde vlakken beperkt en gedateerd blijkt, wijst **dr. Hans van Stralen** op belangrijke inzichten die Bergson ons meegeeft.

Portret van Henri Bergson

In de afgelopen decennia verschenen talrijke werken over humor, het komische en de lach. Het absurde krijgt in die publicaties steeds meer aandacht.¹ Als we immers met Albert Camus het ongerijmde bepalen als de frictie tussen het naar redelijkheid strevende individu en de werkelijkheid, die zich volgens hem per definitie aan deze intentie onttrekt, dan valt in te zien dat deze botsing gemakkelijk in humoristische situaties kan resulteren.² Humor kunnen we omschrijven als de transformatie van een negatieve ervaring naar een aangenamere beleving, waarin het individu uitgenodigd wordt de oorspronkelijke impuls te overstijgen. Dat is zeer waarschijnlijk ook de reden dat men humor hoger dan het komische waardeert. In het laatste geval is immers enkel sprake van relationele ongerijmdheid, dat wil zeggen van een ontsporing die geen vereniging tussen oorsprong en expressie bewerksteltigt.

Niettemin zijn er diverse overeenkomsten tussen de komische en de humoristische situatie. Ten eerste hebben beide fenomenen altijd, al is het implicet, betrekking op levende wezens. Zo valt niet te verwachten dat men ooit om een landschap zal schateren. Ten tweede is het zinvol de lach (als reactie op de komische dan wel humoristische situatie) als een prereflexief fenomeen te benaderen: we lachen spontaan, als vanzelf en niet om de reden of om de rechtvaardiging daarvan. Ten derde berusten zowel de komische als de humor-

“Bergsons belangrijkste stelling luidt dat de gehele werkelijkheid doortrokken is van een positief, dynamisch en creatief beginsel: het *élan vital*.⁵

istische situatie op ambiguïteit, als gevolg van de botsing tussen verwachting en resultaat.

Door de bovengenoemde veelheid aan studies die tegenwoordig verschijnt zou men haast vergeten dat ook in het verleden diepzinnige aandacht aan de fenomenen ‘humor’ en het ‘komische’ werd geschenken. Veel van deze studies gelden niet langer als actueel, maar een

aantal daarvan heeft – met alle beperkingen – nog steeds zeggingskracht. Gezien de beperkte ruimte van mijn opstel wil ik me concentreren op een specifiek onderzoek naar het komische, namelijk *Le rire* (1900) van Henri Bergson (1859-1941).³ Ik wil deze focus verder inperken door, zoals de titel al aangeeft, de respons op de komische situatie, de lach, nadere te belichten.

Bergsons theorie van de lach valt geïsoleerd van zijn filosofische uitgangspunten lastig te begrijpen.⁴ Zijn belangrijkste stelling luidt dat de gehele werkelijkheid doortrokken is van een positief, dynamisch en creatief beginsel: het *élan vital*.⁵ Het betreft hier een onomkeerbare en vrije energie die zich als een stroom een weg door de menselijke en materiële werkelijkheid baant. Elk element uit deze impuls geeft deze bezielende kracht door aan andere elementen. Daar waar de mens deze energie ervaart, spreekt Bergson van het *moi profond*. Om sociale redenen dient de genoemde dynamiek echter ook ingedampt te worden, een activiteit die hij het *moi social* toebiedelt.⁶

Deze tweedeling valt te verhelderen aan de hand van de twee tijdsbegrippen die Bergson koppelt aan deze twee vormen van het ‘ik’. Het *moi social* oriënteert zich op de *temps physique*, ofwel de klok-tijd, terwijl het *moi profond* daarentegen correspondeert met de zogenaamde *durée*, de tijd die men ervaart. Men kan deze tweedeling goed illustreren aan de hand van het bezoek aan de bioscoop. De film die men daar bekijkt duurt

Noten

1 Ik verwijst in dit verband naar de boeiende masterscriptie, *A Critique of Humoristic Absurdism* uit 2020 van filosofiestudent Thom Hamer.

2 Jean-Paul (1763-1825) stelde al dat men in het komische het onzinnige schijnbaar consistent tracht te maken.

3 Bergson, Henri. *Le rire, Essay sur la signification du comique*. Paris: Presses Universitaires de France, 1940.

4 Een heldere Nederlandse inleiding in Bergsons wijsbegeerte is die van Jan Bor, getiteld *Bergson en de onmiddellijke ervaring*. Amsterdam: Boom, 1991.

5 Deze theorie verwoordt Bergson met name in drie studies, te weten *Essai sur les données immédiates de la conscience* (1889). Paris: 1948, *L'évolution créatrice* (1907). Paris: 1946 en *Matière et Mémoire, Essai sur la relation du corps à l'esprit* (1939). Paris: 1990. Al deze titels verschenen bij de Presses Universitaires de France

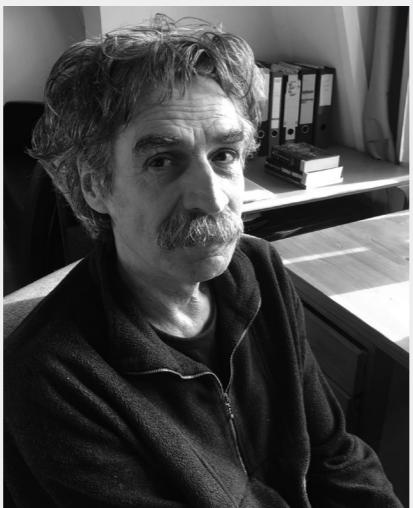
6 Dit ‘ik’ dient men niet te vereenzelvigen met het onbewuste van Freud, omdat binnen Bergsons theorie het *moi profond* zich absoluut niet uitsluitend door seksuele of agressieve driften kenmerkt. Het betreft hier enkel een ego dat omwille van sociale en culturele conventies zijn diepere strevingen dient te kanaliseren. Bergson zal dan ook beslist niet de waarde van deze intentie willen ontken-

globaal anderhalf uur, een tijdsbepaling die correspondeert met de bepaling van de kloktijd door het sociale ‘ik’. Niettemin kan het individu het gevoel hebben dat hij tijdens de vertoning urenlang “van de wereld” was en deze sensatie omschrijft Bergson als de beleving van de *durée* door het ‘diepere ik’.⁷

Het individu is aldus in een ambigue situatie geworpen, omdat hij moet schipperen tussen een vooraf gegeven dynamiek en de ordening daarvan welke maatschappelijke conventies min of meer van hem verlangen. De keus van Bergsons terminologie verraat echter ook een onuitgesproken moraal: het individu blijkt immers geneigd zich door

“Strikte gelijkenis is een tamelijk onnatuurlijk verschijnsel en zodra die zich voordoet kan een situatie komisch zijn.”

een gedrag van over-aanpassing van het *élan vital* te vervreemden. Terwijl het leven een zekere souplesse van het individu verlangt, reageert de al te aangepaste burger met een attitude van *raideur* (verstarring) ten opzichte van de initiële dynamiek van het bestaan. Heel concreet kan men dan denk-

Dr. Hans van Stralen is universitair docent moderne en hedendaagse literatuur aan de Universiteit Utrecht. Zijn specialisaties zijn hermeneutiek, literatuurgeschiedenis van de 20e eeuw en de relatie tussen literatuur en filosofie.

en aan een man die op het ijs uitglijd en zwembewegingen begint te maken. Het betreft hier een gebrek aan souplesse die het individu tot een automaat degradeert.

Onze lach is volgens Bergson de lichamelijke reactie op situaties zoals bovengenoemd en heeft ten doel het *moi social* aan zijn tekortkomingen te herinneren. De lach, zo betoogt Bergson, is dan ook – al is het impliciet – een groepslach en heeft dus vaak ook een sociale, dat wil zeggen correctieve functie. De lach beoogt dan op indirecte wijze het *moi social* dat zich te star in de wereld opstelt met zijn oorspronkelijke *moi profond* te confronteren.⁸ Uiteraard doelt Bergson hier op gedrag uit de alledaagse wereld, want deze frictie wordt in het circus bijvoorbeeld niet als zodanig afgestraft. Niettemin herinneren dergelijke omgevingen de kijker ook aan zijn vervreemding van het *élan vital*.

Bergson onderscheidt de lach als respons op de al te rigide omgang met het *élan vital* in natuurlijke komische omstandigheden van dit lichamelijke antwoord zoals zich dat in geësceneerde situaties voordoet. In het eerste geval denkt men aan de man die over een bananenschil uitglijd. De waarnemer van zo’n spontane situatie treedt dan als een toevallige getuige op die zich onverwacht met de genoemde tweespalt geconfronteerd weet. Uiteraard kan het in zo’n situatie voorkomen dat deze komische gang van zaken zich zonder toeschouwers manifesteert, wat in het tweede geval uiteraard – een slapstick bijvoorbeeld – ondenkbaar is. Hier kan het spanningsveld aangedikt of verfijnd worden en is er sprake van een zekere organisatie die in een komische situatie dient te resulteren. Kenmerkend voor de komische gang van zaken in geësceneerde

situaties is dus de temporele afstand tussen de vooraf ontwikkelde situatie en de latere receptie daarvan. Omdat de manipulatie van de ontvanger hier een grote rol speelt zal hij een oplettender houding aan moeten nemen.

Bergson centreert zijn theorie over het komische rond de persoon die lachlust oproept. Hij richt zich daarbij op de invalshoeken gelijkenis, herhaling, imitatie, inversie en reductie.⁹ Strikte gelijkenis is een tamelijk onnatuurlijk verschijnsel en zodra die zich voordoet kan een situatie komisch zijn. Een voorbeeld is het starre duo Jansen & Janssen uit de avonturen van Kuifje. In klachten zien we iets soortgelijks, als een tweeling door identieke gedragingen en uitingen verwarring zaait. Bij herhaling kan men denken aan personages die telkens bepaalde uitspraken doen en daardoor van

“De al te aangepaste burger reageert met een attitude van *raideur*, verstarring, ten opzichte van de initiële dynamiek van het bestaan”

een zekere *raideur* blijkt geven. Imitatie kunnen we vaststellen bij de circusartiest die zichzelf als een bal gedraagt en al rollend de indruk wekt dat hij door natuurlijke wetten wordt gedetermineerd.

Ook de inversie is een zeer onnatuurlijke gang van zaken, die haaks op de dynamische voortgang van het *élan vital* staat. Bergson noemt hier het voorbeeld van de bedrogen bedrieger, een geliefd thema in de komedie. Heel letterlijk is de omkering zichtbaar in de teruggedraaide film. In al deze gevallen gaat het om een tegendraadse sequentie. De reductie is duidelijk herkenbaar in de karikatuur. De tekenaar geeft ons door uitvergrooting de indruk dat de geportretteerde geheel en door één opvallend aspect van zijn gezicht bepaald wordt, wat lijnrecht tegenover de dynamiek van het menselijke gelaat staat. In de komedie zien we een vorm van reductie bij personages die zich wat al te gefixeerd met één karaktertrek of met hun beroep identificeren. Een voorbeeld van het laatstgenoemde gedrag is de kastelein in de komedie die ook thuis de drankjes die hij voor zijn vrouw inschenkt, wenst af te rekenen.¹⁰ In alle vijf variaties van het komische gaat het dus om ongerijmde relaties met het *élan vital*.

Het voert in dit korte essay te ver om uitvoerig kritiek op de bevindingen van Bergson te leveren. Daarom wil ik slechts kort wat punten aanstippen. Allereerst valt op dat hij weinig aandacht aan de context van de komische situatie geschenken heeft. Men kan zich moeilijk voorstellen dat een turner die uit de ringen valt op een correctieve lach van zijn trainer kan rekenen. Daarnaast kunnen we vandaag de dag moeilijk zijn voorbeelden plaatsen van

nen.

7 In het literaire modernisme (1900-1935) besteedt men uitvoerig aandacht aan deze twee tijdsbegrippen. Met name in het werk van Virginia Woolf en James Joyce lezen we dat bijvoorbeeld het horen van een pianotoon in uitvoerige descripties, zoals ervaren door het *moi profond*, kan uitmonden. Het bekende procedé van de *stream of consciousness* dat men in deze stroming veelvuldig hanteerde, kan men bezien als een literaire expressie van het *moi profond*. Naar dit ‘ik’ gaat de verteller van *À la recherche du temps perdu* van de modernist Marcel Proust, die colleges bij Bergson volgde, op zoek. In *Der Zauberberg* van Thomas Mann lezen we hoe het hoofdpersonage Kasdorf van de fysieke tijd in de *durée* belandt na zijn besluit zijn vriend die aan tuberclose lijdt boven in de bergen te bezoeken en aldaar eveneens ziek wordt.

8 Francis Jeanson beziet in zijn *Signification du rire* (Paris, 1950, Éditions du Seuil) deze bestraffing eveneens als een relationeel en doelgericht fenomeen en ook hij plaatst de lach in een min of meer ethisch kader. Maar hij benadert dit fenomeen vanuit het existentialisme van Jean-Paul Sartre als een negatieve expressie. Hij meent namelijk dat in het spanningsveld tussen het ‘ik’ en de ander de lach ertoe dient superioriteit over de ander te verkrijgen en hem zijn vrijheid te ontnemen. Daarnaast

de zwarte – in zijn woorden – als een komische inversie van de witte en dat van de man met de bochel als exemplel van reductie die tot lachen zouden uitnodigen. Ten slotte legt Bergson te veel nadruk op het passieve karakter van de komische situatie: het ‘slachtoffer’ daarvan lijkt niet in staat zijn sociale en diepere ‘ik’ met elkaar te verenigen en lijkt geheel aan mechanistische processen overgeleverd te zijn. Hierdoor blijft de vraag naar de actieve inbreng van het individu in dit proces in Bergsons leer enigszins onderbelicht. Niettemin heeft hij de relatie tussen de motoriek van het gedrag en het mogelijk komische effect daarvan tamelijk treffend beschreven.¹¹ Daarnaast heeft Bergson mijns inziens getoond dat de lach geen solipsistisch fenomeen is: we lachen altijd om of met een ander op de achtergrond en heeft uiteindelijk de verbinding met haar of hem ten doel.¹²

beweert hij in navolging van Sartre te filosoferen als hij de lach als de uiting van een inauthentieke emotie beschouwt, daar zijn leermeester in *Esquisse d'une théorie des émotions* uitsluitend angst, walging en schaamte als waarachtige gemoedsbewegingen aanmerkt. Het ligt voor de hand te concluderen dat Jeanson in zijn studie het lachen niet alleen tot een machtsstrijd reduceert, maar deze expressie uiteindelijk met het uitlachen van de medemens laat samenvallen.

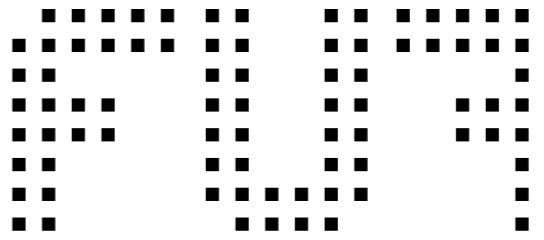
9 Het zal geen verbazing wekken dat Bergson met name in het circus en in de komedie personages herkent die zijn gedachtegang ondersteunen.

10 De eerdergenoemde Jean-Paul heeft op de komische situatie gewezen waarin een priester de neiging vertoont elk willekeurig paartje in de echt te willen verbinden, een gedrag dat eveneens naar Bergsons visie op de reductie verwijst

11 Overigens werd het motorische aspect van de lach kort daarvoor (in 1905) al door Sigmund Freud beschreven in *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten* (Frankfurt am Main und Hamburg, 1960, Fischer Verlag). Hij stelt hierin dat de mens onder spanning van erotische driften staat die in hun initiële gedaante niet door de maatschappij getolereerd worden. Niettemin zoeken deze lusten ondanks alle onderdrukking een uitweg. Freud beschouwt de grap als een middel om via een omweg de censuur van het ‘ik’ af te leiden, zodat de energie van deze driften, in de gedaante van de lach, naar buiten kan treden en de spanning lichamelijk wordt ontladen. Men kan hier denken aan de situatie waarin een man denkt een zware koffer te moeten optillen die evenwel leeg blijkt te zijn. Uiteraard kan men hier de frequent geuite kritiek op Freuds leer herhalen, omdat de grap wederom tot een uitsluitend binnen de realiteit van de seksualiteit functionerend fenomeen wordt herleid en in die zin dezelfde bevrijdende maar eenzijdige functie heeft als die van seks, dromen of kunst. Daarnaast zien we dat Freud, zoals in veel psychologische studies, niet het fenomeen van de grap zelf, maar de oorzaken en het effect daarvan heeft onderzocht.

12 In dit essay heb ik gebruik gemaakt van informatie uit mijn artikel “Bergson, Reve en het komische.” *Vogys* 12, no. 3 (1994): 142–45.

AUTEUR DR. HANS VAN STRALEN

Online activiteiten hebben hun eigen charme

Ervaringen met de FUF in lockdown

Daniel van Rie vertelt over zijn kennismaking met de Faculteitsvereniging van Utrechtse Filosofiestudenten (FUF) en zijn ervaringen met activiteiten in lockdown als FUF-lid en bestuurslid.

Redacteur Daniel van Rie is student Filosofie en Commissaris Onderwijs van de Faculteitsvereniging van Utrechtse Filosofiestudenten.

De zomervakantie na het afsluiten van de middelbare school is wellicht één van de langste vakanties die een mens zal krijgen. In mei ronden leerlingen de eindexamens af en in september is de start van het nieuwe collegejaar. Voor velen betekent dit legendarische en leuke vakanties met vrienden. Toch was de zomervakantie van 2020 voor mij een hele

eenzame. Ik had op de middelbare school niet veel vrienden en door de coronamaatregelen zag ik al bijna helemaal niemand. Eén van de weinige dingen die me door deze maanden heen hielpen, was het vooruitzicht op een nieuwe studie en daarmee het ontmoeten van nieuwe mensen, die allemaal hetgeen doen wat ze echt leuk vinden: Filosofie studeren. Door deze gedeelde interesse hoopte ik aansluiting te vinden met mijn medestudenten.

Toen was eindelijk de introductieweek van Filosofie daar. De Introductiecommissie had allerlei leuke online activiteiten georganiseerd om

elkaar te leren kennen. Op de grote dag, waarop we elkaar fysiek zagen, was er een filosofische wandeling door Utrecht uitgezet. Samen met mijn toegewezen groepje en begeleider liep ik door Utrecht langs als filosofen verklede FUF’ers, waarbij we filosofische vraagstukken moest oplossen. Het was ontzettend leuk om op deze manier voor het eerst met FUF’ers in aanraking te komen.

Het was dan ook bij deze eerste activiteit dat ik weer onder de mensen kwam en merkte dat er een klik was met mijn medestudenten. Gedurende het jaar ben ik actief geworden bij de FUF,

De kookcommissie kon weer fysiek koken in de vertrouwde Baracuda tijdens introkamp 2021

onder andere door een aantal commissies te gaan doen. Tijdens activiteiten, zowel fysiek als online, was ik er bijna altijd bij. Dit deed ik vooral om mensen te leren kennen en om plezier te hebben met de nieuwe vrienden die ik had gemaakt.

Ik herinner mij van die tijd dat het op een manier best eng was om op mensen af te stappen voor een praatje of om naar activiteiten te gaan waar ik niet veel mensen kende. Tegen de eerstejaars die dit lezen en dit ook zo ervaren wil ik zeggen dat je door deze angst te trotseren het juist zo

leuk kan hebben. Vooral in deze tijd vinden mensen het over het algemeen leuk om

“Ik hoop dat mensen het aankomend jaar, net als ik, over activiteiten zullen zeggen: ‘Holy tering, wat episich.’”

een berichtje te krijgen of te worden gevraagd om dingen te gaan doen.

Maar goed, toen kwam vorig jaar de harde lockdown, waardoor alle activiteiten online moesten plaatsvinden. Hoewel ze online ongetwijfeld minder leuk zijn dan fysiek, waren de activiteiten nog steeds de moeite waard. Het blijft namelijk leuk om mensen te spreken en de verschillende commissies maakten er iedere keer weer iets leuks van. Vorig jaar was er bijvoorbeeld een *silent disco* waarbij iedereen met een koptelefoon op stond te dansen. Ook was er een online schilderactiviteit georganiseerd door de cultuurcommissie, waarbij we schilderden en

naar Bob Ross kijken. Op deze manier hadden online activiteiten hun eigen charme en bleven er mogelijkheden elkaar te zien.

Dit academisch jaar begon wat corona betreft een stuk beter dan het vorige. We hadden een introductiekamp, een zogenaamde Kick-off BBQ en het hok was zelfs open tijdens het eerste blok. Vorig jaar was ik nog helemaal niet in het hok was geweest en daarom was het extra bijzonder om er als bestuurslid voor het eerst

naar binnen te gaan. In het hok waren altijd wel FUF-leden om mee te praten en soms speelde ik een potje *Mario Kart* met Axel. Weinig mensen konden hem verslaan en het was altijd leuk om naar te kijken. Helaas kwam er afgelopen december ook een einde aan de potjes *Mario Kart* en de vegetarische noodles van *Chop Chop*. De activiteiten moeten weer online plaatsvinden.

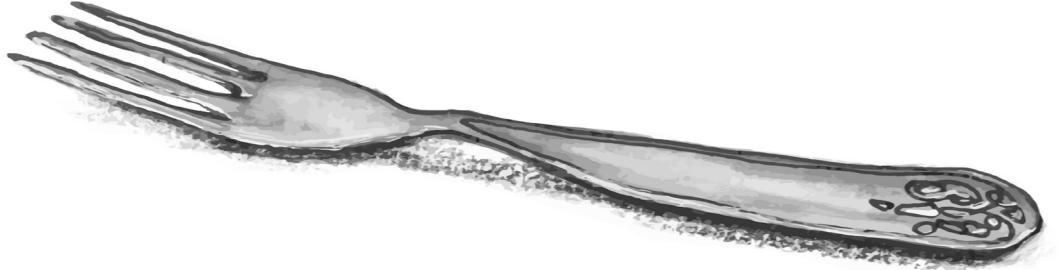
Ik zal er niet omheen draaien, het voelt best zwaar om weer door een nieuwe

lockdown heen te gaan. Hoewel ik erg positief ben over de gang van zaken bij de FUF in lockdown, kost het toch meer energie. Ondanks dat ben ik hoopvol dat we er dit jaar iets moois van gaan maken, net zoals vorig jaar. Ik hoop dat de eerstejaars het net zo leuk gaan hebben bij de FUF als ik en dat mensen het aankomend jaar, net als ik, over de activiteiten zullen zeggen: “*Holy* tering, wat episich.”

FUF'er Chris Diepenmaat als David Hume legt voor De Stichtse Taveerne constante conjunctie uit. Axel (genoemd in het artikel) is rechts in beeld

Vorkje

O jee. Kijk nou. Mijn vorkje is helemaal gebogen. Ik heb er iets te hard mee op het schoteltje geduwd en nu staat de steel net zo krom als de teen van m'n broertje nadat hij afgelopen zomervakantie een stuk van de oude stadsmuur van Ostia Antica voor een losliggende kei aanzag. Het is wel jammer, van dat vorkje. Ik kan het natuurlijk wel een beetje terugbuigen, maar helemaal hetzelfde wordt ie nooit meer. Het dunste punt is verzwakt, voor je het weet bezwijkt het ding onder een tompouce. Dat vorkje is nog van mijn

“Ik heb nog staan te twijfelen tussen het vorkje en een koffielepeltje, maar ze dronk haar koffie zwart dus dat leek me toch niet helemaal gepast.”

oma geweest. Nou ja, niet echt. Ik heb het van de kringloop. Maar ik had helemaal niets, nog geen theekopje, van mijn oma. Daar begon ik toch wel last van te krijgen. Dus toen heb ik dat vorkje gekocht en het tot erfstuk benoemd. Ik heb nog staan twijfelen tussen het vorkje en een koffielepeltje, maar ze dronk haar koffie zwart dus dat leek me toch niet helemaal gepast.

Je moet nou ook niet denken dat ik dat vorkje ter verering op de schoorsteenmantel heb liggen hoor. Het is gewoon een gebruiksvoorwerp en ligt

tussen alle andere doodnormale vorkjes in de besteklade. Maar telkens wanneer ik gedachteloos juist dit vorkje opgrabbel om mijn gebak mee te lijf te gaan, weet het me toch aan haar te herinneren. Dan zit ik weer even bij oma op schoot op de bank naar een horrorfilm te kijken, waar ik eigenlijk te jong voor was, maar waar zij zo van hield. Of we dansen weer samen door het sprookjesbos in de Efteling, in een poging de rode schoentjes te imiteren. Of we eten samen taart ter nagedachtenis van opa en je zult het niet geloven, maar de vorkjes die we gebruiken lijken precies op deze.

Maar nu is het vorkje stuk. Het doet me aarzelend pijn. Een stuk kringloopvorkje is veel minder vervelend dan een kapot vorkje van je dode oma. Ik kan er namelijk voor kiezen het spelletje op te geven. Het vorkje zou dan een vorkje-waarvan-ik-deed-alsof-het-van-oma-was-terwijl-het-eigenlijk-van-de-kringloop-is worden. Maar dan pleeg ik verraad aan alle glimlachjes die het elke keer weer op mijn gezicht toverde. Bovendien ben ik dan mijn erfstuk kwijt. De mogelijkheid een nieuw vorkje te kopen en het hele toneelstuk

opnieuw op te voeren, is uitgesloten. Die zelfdeceptie speel ik niet nog een keer klaar.

Maar als ik bij mijn verhaal blijf, wat doe ik dan met het verminkte vorkje? Toch maar op de schoorsteenmantel? Nee, dat legt het er iets te dik bovenop. Het verschil tussen de besteklade en de schoorsteenmantel is als het verschil tussen een leugentje om bestwil en iemand die op het podium springt om vol zelfvertrouwen complete onzin te gaan verkopen. Ik

zou toch graag denken dat ik boven de schoorsteenmantel sta. Terug in de la dan? Dat zou belachelijk zijn. Wie laat er nou een kapot vorkje in de besteklade liggen? Ik zie het al voor me: trek ik straks samen met dat vorkje geen prettige herinneringen maar dilemma's uit die la. Nee, dankjewel. Dan hoeft het van mij ook niet meer. Misschien leg ik het wel in een kastje, waar ik het zo nu en dan bij het opruimen tegenkom.

Mette van Liempd is student filosofie aan de Universiteit Utrecht.

Een brief van

Autarkeia

Alumnivereniging Utrechtse Filosofen

Commissaris inhoud van Autarkeia, **Giordano Ierna**, vertelt over het reilen en zeilen bij de alumnivereniging en hoe zij de coronatijd doorkomen.

Beste filosofen,

Het is alweer enige tijd geleden dat we iets van ons hebben laten horen in *De Filosoof*; dat was nog in de ‘before-times’. Daarom even kort voor de lezers die ons nog niet kennen: wij zijn *Autarkeia*, de alumnivereniging voor Utrechtse filosofiestudenten. De afgelopen jaren waren tumultueus en vol belemmeringen. Tegelijkertijd schonk dit nieuwe normaal ons veel stof tot nadenken en een nieuw perspectief op wat een alumnivereniging allemaal kan bieden aan haar leden (en andere geïnteresseerden). Noodzaak is tenslotte de moeder van uitvinding en limitatie de vader van creativiteit.

Na een periode van lange onzekerheid zijn we uiteindelijk overstap gegaan

en organiseerden we onze eerste digitale lezingen. Ondanks de (voornamelijk technische) kinderziektes, waren we vooral zeer verheugd om te zien hoe groot het animo was hiervoor. Een groot

“Inmiddels komt een harde kern van leden al meer dan een jaar elke twee weken digitaal bijeen om filosofische schrijfsels te bediscussiëren.”

voordeel van het digitale was vooral de laagdrempeligheid. Je hoeft slechts op een link te klikken en dan kun je vanuit je luie stoel luisteren naar de filosofische uitingen van bi-

jvoorbeeld een verse alumnus of een gepensioneerde professor. Hierdoor waren veel leden digitaal aanwezig die anders niet naar een locatie in Utrecht zouden zijn gekomen.

Dit digitale succes smaakte naar meer en inmiddels organiseren we meer lezingen per jaar dan ooit tevoren. Want niet alleen het bijwonen is eenvoudiger, ook het organiseren gaat een stuk vlotter. Daarnaast stelt het ons in staat om ze met maar een druk op de knop op te nemen. Hierdoor hebben we nu op ons *YouTube*-kanaal een bescheiden, maar diverse verzameling lezingen staan. Kortom, ook wanneer fysieke activiteiten weer mogelijk zijn, houden we de digitale lezingen erin.

Een tweede groot succes is voor ons het opzetten

van een leeskring geweest. Inmiddels komt een harde kern van leden al meer dan een jaar elke twee weken digitaal bijeen om filosofische schrijfsels te bediscussiëren. Machiavelli, Descartes, Nietzsche en Schelling zijn al de revue gepasseerd. En hoewel we merken dat digitale ruimtes niet ideaal zijn voor discussies, vooral met grotere groepen, willen we graag meer lezers faciliteren. Daarom zijn we van plan om in de toekomst ook fysieke bijeenkomsten te organiseren en eventueel meerdere leesgroepen. In een groep lezen schenkt je nu eenmaal veel nieuwe inzichten en kan een goede stok achter deur zijn om eindelijk aan die ene pil te beginnen (*Finnegans Wake* en *Gravity's Rainbow* staan me al geruime tijd aan vanu-

Wil je graag lid worden of wil je meer informatie?

Je kunt ons via deze kanalen bereiken:

Email: efderegt@gmail.com

Website: <https://autarkeia.wp.hum.uu.nl/>

Facebook: <https://www.facebook.com/Autarkeia1>

end van belang, maar sociale cohesie bevorderen tussen alumni is dat minstens net zo. Momenteel organiseren we maandelijks een filmavond op ons *Discord*-kanaal, maar in de toekomst willen we het aanbod graag uitbreiden.

Denk aan spelletjesavonden, borrels, etentjes etc. Deze doelstelling staat op het moment nog in haar kinderschoenen, dus laat het ons vooral weten als je zelf een idee hebt voor een leuk initiatief.

We zien je graag terug op een van onze activiteiten!

Namens *Autarkeia*,
Giordano Ierna

Stand-upcomedy als filosoof

Hoe is het om als filosoof stand-upcomedy te doen? **Petra de Graaf** vertelt hierover en de vruchtbare wisselwerking tussen humor en filosofie.

Hoe ben je er toe gekomen om stand-upcomedy te doen?

“Ik keek altijd al graag naar comedyshows, met name op Netflix en YouTube. Ergens had ik wel het idee dat ik het zelf een keertje wilde proberen, maar het voelt eigenlijk alsof mijn allereerste optreden me is overkomen. Ik was bij Utrecht Lacht bij Café Hofman en had bij een aantal grapjes het gevoel dat ik dat ook wel had kunnen bedenken. Dit zei ik dan ook tegen de MC (*Master of Ceremonies*), met wie ik aan het einde van de avond in gesprek raakte. Een week later stuurde hij me een foto van een line-up met daarbij de volgende tekst: ‘je staat erop, dus je kan niet meer terug’.

Die avond was ik doodzenuwachtig, ik ben denk ik wel tien keer naar het toilet geweest. Een minuut voor het optreden heb ik mezelf nog beloofd dat ik dit nooit meer zou doen, maar het ging fantastisch en ik werd direct toegevoegd aan allerlei comedygroepen. Sindsdien doe ik aan comedy!”

“Filosofen en komieken zijn vaak bijzondere types”

Wat zijn volgens jou raakvlakken tussen humor en filosofie?

“Filosofen en komieken zijn vaak bijzondere types. Bij zowel comedy als filosofie is een unieke kijk op de wereld gewenst. Het is niet de bedoeling om een paper te schrijven wat al door iemand anders is geschreven en hetzelfde geldt voor grappen. Ook komen de ideeën voor grapjes bij mij op dezelfde manier omhoog borrelen als ideeën voor papers dat altijd deden, namelijk onder de douche. Over borrelen gesproken: dat doen de meeste filosofen en komieken ook allebei graag.

Natuurlijk zijn er ook verschillen. Ik denk dat het grootste verschil is dat je als komiek mensen aan het vermaken bent, terwijl je als filosoof mensen aan het denken wil zetten. Dat laatste kan je als komiek ook doen, maar dat gaat wel op een andere manier. Zolang het doel is om mensen aan het lachen te maken, mag het niet té moeilijk of ongemakkelijk worden. Ik vind het mooie aan filosofie dat zo iets daar juist wel kan.”

Gebruik je filosofie in je comedy en kan humor een goede manier zijn om filosofisch denken aan te wakkeren?

“Ik werk bij de Hogeschool Rotterdam, waar ik onder andere colleges ethiek geef. Dat zorgt ervoor dat ik behoorlijk wat grapjes heb bedacht over filosofie en filosofen. Ik ben zelf erg trots op een grap over honden en filosofen. Mijn kennis van filosofie is dus een dankbare bron van inspiratie. Verder maak ik ook gebruik van de analytische blik, die ik tijdens mijn opleiding heb geleerd. Door heel erg in te

zoomen op bepaalde zaken, kan je al snel ontdekken wat er precies grappig aan kan zijn.

“Met name voor irrationaliteit is binnen de filosofie denk ik weinig plaats”

Ik denk dat humor zeker filosofisch denken aan kan wakkeren. Humor zorgt vaak voor een creatieve en unieke benadering, al zitten er wel grenzen aan het inzetten van humor bij filo-

sofie. Op het podium kan je met de meest irrationele en absurde grappen mensen aan het lachen maken. Met name voor irrationaliteit is binnen de filosofie weinig plaats.

Tijdens mijn studie filosofie was ik vaak bezig met een op zichzelf staande waarheid onderzoeken, terwijl het op het podium meer gaat over de persoonlijke visie (en jeugdtrauma’s) van de komiek in kwestie. Dat kan best filosofisch zijn, maar met dat type verhalen ga je geen voldoende halen voor je scriptie.”

Petra de Graaf heeft filosofie gestudeerd in Utrecht en werkt als docent aan de Hogeschool Rotterdam. Ze schrijft een roman bij de Arbeiderspers en doet aan stand-upcomedy.

Over vaagheid in de filosofie

Een ciceroniaanse dialoog

Naar aanleiding van de kritiek te hebben ontvangen dat filosofie te vaag zou zijn, hinnert Sam Langelaan zich een gesprek over dat onderwerp met Cas van de Laar en Ewoud Abspoel.

Tijdens de kerstdagen, beste Stephan, rolde jij met je ogen wanneer ik een filosoof citeerde en keek je nadrukkelijk op je telefoon wanneer ik filosofische kwesties aansneed.¹ Toen ik je vroeg waar jouw onverschilligheid jegens mijn studiegebied vandaan komt, beantwoordde je mij dat je het gepraat van filosofen allemaal maar “vaag gebrabbel” vind. Nu gaat de kwestie van vaagheid binnen de filosofie, mijn beste broer, mij aan het hart. Jouw exacte vakgebied, de natuurkunde, leent zich voor exacte methodes, terwijl filosofen dikwijs op onprecieze wijzen hun studies lijken uit te voeren en hun bevindingen met onduidelijke termen delen.

Hoewel hier binnen de academische filosofie veel over wordt geschreven, vond

ik zelf een gesprek, dat ik bij medestudent Ewoud thuis had, het meest verrijkend. Wij beiden waren gecharmeerd van het idee dat filosofie helder en toegankelijk moet zijn. De andere aanwezige, Cas van de Laar, een illustere naam onder de studenten in Utrecht, verdedigde juist vaagheid. In een eerder gesprek had hij terloops gezegd dat voor de filosoof vaagheid een deugd is, nodig om “de gedachte in beweging” te houden. Dat had bij mij natuurlijk veel vragen achtergelaten. Ik vroeg hem dan ook om zijn ideeën te verhelderen.

“Het is wel typisch dat ik nu mijn punt moet verduidelijken, geheel tegen mijn ideeën in,” zei Cas lachend. “Ik ga dan ook niet vaagheid definiëren, of een sluitende uiteenzetting geven.

Ik kan wel zeggen dat filosofen zoals Adorno of Heidegger mij hebben geholpen, juist door hun vaagheid.” Ewoud en ik vroegen hem nogmaals wat dit betekende en na enig tegensputteren begon hij toch met een voorbeeld zijn stelling uiteen te zetten. “Nou goed dan. Adorno heeft mij geholpen, omdat zijn teksten mij juist de ruimte laten om zelf na te denken. Ze zijn niet dichtgetimmerd met logische analyses en belangrijke concepten worden niet tot op de bodem uitgelegd. Dit opent juist deuren voor mij.”

“Kan je hiervan een nog concreter voorbeeld geven?” vroeg ik hem.

“Bijvoorbeeld het concept van negatieve dialectiek,” zei Cas. “Adorno zelf zwetst links en rechts en komt op de proppen met ‘aspecten van waarheid’

en ‘dynamisch denken’, vrijwel compleet onnavolgbaar. Toch inspireert de tekst: in zijn worstelingen ontlukt zich een beeld van waarheid als veelzijdig en van betekenis als contingent, zonder beide tot elkaar te reduceren. Ik gebruik dat nog wekelijks in mijn eigen overpeinzingen, hoewel ik ook voor altijd zal blijven piekeren over wat hij nu precies bedoelt.”

“En dat vind jij positief?”

“Zeker, zo zijn mijn gedachten in beweging.”

“Goed, dus als ik het goed begrijp, beschouw jij een tekst als vaag als die ruimte overlaat voor interpretatie.”

“Precies.”

Ik moest even nadenken. Na een tijdje zei ik: “Hoewel ik begrijp dat het waardevol kan zijn dat je zelf moet ploeteren om meesterschap over een tekst te krijgen, heb ik toch mijn twijfels. Ik meen dat je als filosoof altijd een bepaald inzicht wil leveren. Als je denkt een waardevol inzicht te kunnen bieden, waarom zou je dan niet je tekst zo helder mogelijk schrijven?”

Voordat Cas kon antwoorden, vulde Ewoud aan: “Ik denk ook zeker dat punten uit de continentale filosofie erg helder

kunnen worden uitgelegd, ondanks het stereotype. Zo lees ik momenteel het proefschrift van mijn oude filosofiedocent, dat over Heidegger gaat. Daar worden alle Heideggeriaanse termen goed toegelicht, waardoor er een helder punt wordt geleverd.”

“Zulk soort secundaire literatuur heb ik een hekel aan,” zei Cas. “Ik heb altijd het idee dat er iets verloren

gaat, doordat elke term wordt herkauwd en uitgelegd. Kijk, ik zie het net zoals bij poëzie. Als je de ideeën in gedichten allemaal gaat uitleggen, dan raakt er ook iets verloren ten

“Het is wel typisch dat ik nu mijn punt moet verduidelijken, geheel tegen mijn ideeën in.”

opzichte van het originele gedicht.”

“Zou je zeggen dat de stijl of vorm van het gedicht toevoegt aan de inhoud?” vroeg ik.

“Ja, precies.”

“Dat is een punt dat Martha

Nussbaum ook aanhaalt,” zei ik. “Zij bespreekt dit in context van Plato, die zich natuurlijk sterk tegen de mooipraterij van dichters keert en dit contrasteert met de ware en inhoudelijke kennis van de filosofie.”

“Terwijl hij zelf zowaar een dichter is,” zei Cas terecht.

“Juist, juist” zei ik. “Toch vind ik die Platoonse intuïtie terecht. Als we vinden dat het oplossen van filosofische problemen van daadwerkelijk belang is voor de maatschappij, dan dienen we toch zo helder mogelijk te communiceren over onze punten?”

“Ik weet niet of ik het oplossen van problemen als het primair doel zie van de filosofie.”

“Goed, als we dat echter wel als doel aannemen, dan meen ik dat vaagheid in de zin die we net besproken hebben moet worden vermeden. Dichterlijke taal die voor vaagheid zorgt, zie ik dan als schadelijk taalgebruik binnen de filosofie. Ik sta dan ook sympathiek tegenover de zinsnede die Paul Ziche in colleges over de Weense cirkel bij *Geschiedenis III* aanhaalde: ‘Ornament ist verbrechen?’”

“Ja, dat idee van Adolf Loos,” vulde Cas aan.

“Juist. Ik denk dat we bij

Cas van de Laar, Ewoud Abspoel en Sam Langelaan (hoofdredacteur) zijn alle drie studenten filosofie aan de Universiteit Utrecht. Illustratie door Sam Langelaan.

moeilijke problemen in de filosofie zo helder mogelijk dienen te zijn en simpel taalgebruik dienen te bezorgen. Als we met ingewikkelde dingen bezig zijn, is die stijlistische vaagheid nodeloos verwarrend en daarom verspilde moeite.”

“Toch denk ik dat je daar te kort doet aan de kwaliteit die sommige filosofie heeft om je gedachtewereld te herstructureren, juist door middel van eigenzinnig taalgebruik,” zei Cas.

Ik voelde ergens wel wat voor dit idee en er verscheen een frons op mijn gezicht. Cas maakte van mijn zwijgen gebruik door een boterham uit zijn tas te halen, waarna hij die al ijsberend begon op te peuzelen. Intussen had Ewoud goed zitten luisteren en had zich klaargemaakt om ons te bedienen van zijn berispende rede.

“Ik zat te denken aan hoe het filosofieonderwijs is vormgegeven,” begon hij. “Aan de ene kant lezen we zogenaamde canondenkers, zoals Arendt en Aristoteles. Aan de andere kant lezen we besprekingen over deze oude denkers van hedendaagse academici. Ik merk dat ik,

hoewel mijn eigen opvattingen vaak dichter bij de hedendaagse denkers liggen, het lezen van die historische filosofen interessanter vind. Ze zijn prikkelend en zorgen ervoor dat je écht anders naar de dingen gaat kijken.”

“Precies!” viel Cas hem al boterham-etend in de rede.

“Als je denkt een waardevol inzicht te bieden, waarom zou je dan niet zo helder mogelijk schrijven?”

“Goede filosofie kan je wereld herstructureren.”

“Toch denk ik,” ging Ewoud onverstoord verder, “dat we zo toegankelijk mogelijk taalgebruik moeten gebruiken, wanneer het aankomt op het voeren van een pluralistisch academisch debat. Het doet mij denken aan een gebeurtenis in de Tweede Kamer. Toen Thierry Baudet over vrijheid oordeerde in pseudo-poëtische taal, stelde Caroline van der Plas terecht de vraag: ‘Maar

wat bedoelt de heer Baudet nou eigenlijk?" Als het om een debat gaat, dat iedereen moet kunnen volgen en waar iedereen aan zou moeten kunnen bijdragen, dan moet het taalgebruik toegankelijk zijn."

"Ja, oké," gaf Cas toe, "een publiek debat, dat bijvoorbeeld over de zorg gaat, zou niet in Heideggeriaanse termen moeten worden gevoerd."

"Maar zo vind ik ook," ging Ewoud stug verder, "dat academici, zij het filosofen of economen, heldere taal dienen te gebruiken, om het debat toegankelijk voor elkaar en voor andere disciplines te houden."

"Juist," zei ik. "Zeker als ze

"Het doet mij denken aan Caroline van der Plas in de Tweede Kamer."

het eens willen worden over bepaalde problemen, zoals ik eerder schetste."

"Precies," zei Ewoud, "en dan met name om de ruimte te laten voor de inbreng van meerdere perspectieven. Ik zou dus willen concluderen dat we aan de ene kant

vaagheid van grote denkers dienen te waarderen, vooral

om ons te laten inspireren en ervan te leren. Aan de andere kant denk ik dat, als we echt het academische debat met anderen aan willen gaan, we zo duidelijk en toegankelijk mogelijk dienen te spreken."

Vol bewondering hadden wij naar Ewouds weloverwogen woorden staan luisteren. Ondanks het feit dat Cas fundamenteel tegen het met elkaar eens worden in de filosofie was en ik me af bleef vragen of niet elke filosofische kwestie een soort wetenschappelijke of publieke kwestie is, stemden we aarzelend in met Ewouds conclusie.²

Strip door Hannah Waayers. Instagram: @hnnh_art

Noten

1 Zoals de subtitel aangeeft is deze dialoog geïnspireerd op de dialogen, die Cicero geschreven heeft, zoals *De oratore* en *De natura deorum*. Getrouw aan dier structuur begint ook deze dialoog in briefvorm gericht tot een voor de auteur bekende persoon en wordt ook hier deze tekstvorm gaandeweg compleet genegeerd (wellicht tot de verbazing van de lezer).

2 Ter verantwoording en voor de geïnteresseerde lezer een vermelding naar de in de tekst genoemde teksten:

- Adorno, T. (2008). *Lectures on Negative Dialectics* (bewerkt door Tiedemann, R., vertaald door Livingstone, R.). Cambridge: Polity Press.
- Cicero (1993). *De goden* (*De natura deorum*, vertaald door Hunnik, V.). Amsterdam: Atheneum-Polak & Van Gennep.
- Cicero (2017). *De ideale redenaar* (*De oratore*, vertaald door v. Rooijen-Dijkman, H.W.A. & Leeman, A.D.). Amsterdam: Atheneum-Polak & Van Gennep.
- Nussbaum, M.C. (1992). *Love's Knowledge*. Oxford: Oxford University Press.
- Raven, J.D. (2020). *Realtime realiteit* (proefschrift aan de Erasmus Universiteit).

